

PROSTOR

24 [2016] 1 [51]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
24[2016] 1[51]
1-130
1-6 [2016]

POSEBNI OTISAK / SEPARAT OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

90-101 **MOJCA SMODE CVITANOVIĆ**
MARINA SMOKVINA
ANDREJ UCHYTIL

DRAGICA CRNKOVIC OČKO
AFRIČKI RADOVI HRVATSKE
ARHITEKTICE

UDK 72.01:72.036 D. Crnković Očko (6) "19"

DRAGICA CRNKOVIC OČKO
CROATIAN ARCHITECT AND HER APPROACH
IN AFRICAN CONTEXT

UDC 72.01:72.036 D. Crnković Očko (6) "19"

Af

SL. 1. D. CRNKOVIĆ OČKO: „LEBDEĆA KUĆA”, FREETOWN, SIERRA LEONE, 1974.
FIG. 1. D. CRNKOVIĆ OČKO: FLOATING HOUSE, FREETOWN, SIERRA LEONE, 1974

MOJCA SMODE CVITANOVIĆ¹, MARINA SMOKVINA², ANDREJ UCHYTI¹

¹SVEUČILISTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

²HRVATSKI MUZEJ ARHITEKTURE – HAZU
HR – 10000 ZAGREB, IVANA GORANA KOVAČICA 37
msmode@arhitekt.hr
msmokvina@hazu.hr
auchytil@arhitekt.hr

PREGLEDNI ZNAJSTVENI ČLANAK

UDK 72.01:72.036 D. CRNKOVIC OČKO (6) "19"

TEHNIČKE ZNAJSTVO / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.01. – ARHITEKTONSKO PROJEKTIRANJE

2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 20. 11. 2015. / 7. 6. 2016.

¹UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

²THE CROATIAN MUSEUM OF ARCHITECTURE – CROATIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
HR – 10000 ZAGREB, IVANA GORANA KOVAČICA 37
msmode@arhitekt.hr
msmokvina@hazu.hr
auchytil@arhitekt.hr

SUBJECT REVIEW

UDC 72.01:72.036 D. CRNKOVIC OČKO (6) "19"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.01. – ARCHITECTURAL DESIGN

2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 20. 11. 2015. / 7. 6. 2016.

DRAGICA CRNKOVIĆ OČKO AFRIČKI RADOVI HRVATSKE ARHITEKTICE

DRAGICA CRNKOVIĆ OČKO CROATIAN ARCHITECT AND HER APPROACH IN AFRICAN CONTEXT

AFRIKA
CRNKOVIĆ OČKO, DRAGICA
HRVATSKA MODERNA ARHITEKTURA
20. STOLJEĆE

AFRICA
CRNKOVIĆ OČKO, DRAGICA
CROATIAN MODERN ARCHITECTURE
20TH CENTURY

Arhitektica Dragica (Dasa) Crnković Očko u razdoblju od 1958. do 1974. godine u dva navrata boravi u Africi djelujući u Etiopiji, Zambiji, Svaziju i Sierra Leoneu. Ovaj tekst postavlja njezin afrički opus u kontekst djelovanja hrvatskih arhitekata u zemljama Trećega svijeta, nastojeći pritom odgovoriti na pitanja translacije sustava vrijednosti imanentnog tradiciji hrvatske moderne arhitekture i odraza neposrednih radnih okolnosti na aspekte projektantskog pristupa.

The architect Dragica (Dasa) Crnković Očko was in Africa on two occasions between 1958 and 1974 working in Ethiopia, Zambia, Swaziland and Sierra Leone. This article presents her work in Africa within the context of other Croatian architects who used to work in the Third World countries. It aims to address the question of a transfer of values that is immanent in the Croatian Modernist architectural tradition as well as the influence of the immediate surroundings on the aspects of design approach.

UVOD

INTRODUCTION

Prisutnost Trećega svijeta¹ u kontekstu jugoslavenskoga graditeljstva² počinje još ranih 1950-ih godina. Sustav znanja stečen u procesu intenzivne poslijeratne obnove i modernizacije zemlje pritom je stručna referentna činjenica potpomognuta političkom inicijativom usmjerenom prema pokretu nesvrstanih. Prvi jugoslavenski posao u inozemstvu – izgradnja luke Latakija u Siriji, koju je 1952. započeo splitski Pomgrad³ – na svojevrsan je način najavio relativno malen udio arhitektonske djelatnosti u odnosu na velik udio građevinarstva unutar graditeljskoga izvoznog produkta.⁴ Taj će se omjer održati tijekom relativno usustavljene aktivnosti domaćih graditeljskih poduzeća i stručnjaka u inozemstvu, pod kontrolom bivše države. Promjenom političkog uređenja 1991. ta je aktivnost svedena na svoje reminiscencije, unutar kojih je isti omjer prisutan sve do danas.

Djelovanje hrvatskih arhitekata u zemljama Trećega svijeta odvijalo se unutar različitih organizacijskih i projektantskih okolnosti. Primjerice, stručnjaci tehničke pomoći Ujedinjenih naroda ili tehničke pomoći Jugoslavije ponekad su i godinama radili unutar državnih tijela afričkih ili azijskih zemalja, uglavnom u sastavu međunarodnih timova.⁵ Za razliku od njih, projekti ugovoreni u vidu eksporta domaćih poduzeća često su odradivani intenzivno, unutar relativno kratkih rokova i homogenih timova, pri čemu bi zadanu lokaciju posjecivali samo njihovi pojedini članovi.⁶

Raspisivanje međunarodnih natječaja također je rezultiralo uspješnom komunikacijskom sponom na promatranim relacijama⁷, a iako tek posredno ili potpuno nevezano za organizacije bivše države, određeni broj pojedinaca u istome prostoru gradi svoje individualne opuse.⁸ S obzirom na to da svima prethode stručno znanje i reference stečene na hrvatskom prostoru i unutar hrvatske arhitektonske tradicije, translacija analognoga sustava vrijednosti primijenjenog na udaljenom teritoriju i s novim ulaznim činjenicama pretpostavka je koju ovaj rad nastoji potvrditi. Pretpostavka je također da različite okolnosti djelovanja arhitekata u ekspozituri rezultiraju i specifičnim varijacijama njima pripadajućih projektantskih pristupa. Odgovore na navedena pitanja ovaj rad nastoji istražiti usmjeravajući se na afrički opus arhitekta Dragice Crnković Očko.

Stručni angažman Dragice Crnković Očko ilustrativan je jer je unutar dvaju navrata svoje-ga boravka u Africi, gdje je provela ukupno deset godina, djelovala kao arhitektica u četirima državama radeći u različitim radnim timovima, za različite naručitelje i svladavajući različite projektne zadatke. U Etiopiji boravi od 1958. do 1960., formalno zaposlena na zagrebačkom Arhitektonskom fakultetu gdje joj status za to vrijeme miruje, u snažnom ozračju jugoslavenskih stručnjaka i poduzeća koji u to doba stupaju na tamošnje tržište. U Zambiji, Svaziju i Sierra Leoneu boravi od 1966. do 1974. te, prekinuvši radni odnos na fakultetu, djeluje bez značajnoga dodira s domovinom, u okruženju međunarodne stručne komunikacije.⁹ Analognu je promjenu moguće pratiti i u njezinu radu, uz prilagodbu podneblju, društvenim okolnostima i tehnološkim mogućnostima kao konstantnim kate-

1 Pojam 'Treci svijet' na koji se ovaj tekst referira geopolitičke je naravi i odnosi se na grupaciju država koje se u hladnoratovskom kontekstu ne opredjeljuju ni za jedan od dvaju sukobljenih blokova, formirajući 'treće' stajalište.

2 Izdvajanjem hrvatskih arhitekata iz konteksta bivše federacije, s obzirom na različite arhitektonske tradicije njezinih republika koje povijesno nisu ni težile ući pod zajednički nazivnik, u ovome je tekstu fokusirana hrvatska arhitektura kao kategorija koje elementi ulaze u proces transfera. Kontekst 'jugoslavenskoga' u tekstu referira se na aspekt koji jest zajednički republikim tradicijama u promatranome razdoblju, a to je politički okvir unutar kojeg su se razvijale.

3 CELMIĆ, 2004.a: 116-117

4 Prema tabelarnome prikazu strukture izvršenih građevinskih radova u inozemstvu, objavljenom u publikaciji *Jugoslavensko građevinarstvo u svetu* Jugoslavenskoga građevinskog centra u Beogradu, udio koji pripada izradi projektne dokumentacije u padu je od 6,7% 1966. do 1,1% 1974. godine. [*** 1975: publikacija bez paginacije]

5 Kao ilustraciju tog tipa angazmana moguće je izdvojiti rad Vlade Antolica u Mianmaru, Maleziji i Indoneziji 1953.-1965. [*** 1991: 86-91]; Mire Marasovića u Gani 1961.-1964. [CELMIĆ, 2004.b] i Branka Petrovića u Etiopiji 1962.-1969. [KRANJEVIĆ, 2012.]

6 Jedan od najopsežnijih projektantskih zadataka tog tipa bila je izrada dokumentacije za vojnu luku Homs u

gorijama u projektantskom radu, varijabilni element moguće je pratiti u sferi zone utjecaja, udaljavanjem od konteksta jugoslaven-skog eksporta i približavanjem kontekstu međunarodnih mreža moderne arhitekture u Africi.

HRVATSKO ISKUSTVO – FORMATIVNE GODINE

CROATIAN EXPERIENCE – FORMATIVE YEARS

Dragica Crnković Očko rođena je 1918. u Vin-kovcima. Već u ranoj dobi dolazi u Zagreb, gdje se 1937. upisuje na Arhitektonski odjel Tehničkoga fakulteta. Tijekom rata prekida studij, 1949. diplomira te iste godine dobiva namještenje na Fakultetu kao asistentica na Katedri za projektiranje građevina.

Svoju prvu realizaciju, tzv. Okruglu kuću u Podsusedu¹⁰ građenu za potrebe vlastite obitelji (Sl. 2.), izvodi još tijekom studija.¹¹ Svojevrnsna fascinacija kružnim formama, prisutna već u studentskom radu, prelaskom na drugi kontinent manifestirat će se u interpretacijama tradicionalnih afričkih arhitektonskih oblika. Istovremeno njome najavljuje arhitektonski vokabular elementarnih oblika i funkcionalne dispozicije, logičnu upotrebu materijala i kvalitetna rješenja detalja, pri čemu skromne mogućnosti investicije nemaju negativnog utjecaja na jasnoću autorskih gesta. Autorsko stajalište vidljivo je i u činjenici smještanja kuće na parceli gdje se, iako strm, hodni put maksimalno produljuje radi postizanja optimalnih vizura i orijentacija.

Prvo radno iskustvo Dragica Crnković Očko stječe kao asistentica profesora Zdenka Stričića u teorijskom radu na knjigama *O stano-*

vanju i u praktičnom području projektiranja. Istovremeno, u kontekstu intenzivne poslijeratne obnove i izgradnje zemlje, samostalno i u različitim timovima izrađuje brojne projekte, od kojih veći broj i realizira. Pritom se susreće sa situacijama različitih rubnih uvjeta, u kojima intervenira jasnim konceptima, odmjerenim u odnosu na skromna sredstva gradnje i na prostorne kvalitete zatečene lokacije.

Unutar urbane cjeline, predma rubnih dijelova blokova zagrebačkoga Donjega grada, u suradnji s Vladimirom Fullom izvodi dvije peterokatne stambene uglovnice, stambenu zgradu za službenike PTT-a na sjeveroistočnom uglu Vojnovičeve i Laginjine ulice¹² te stambenu zgradu za službenike Zavoda za socijalno osiguranje na zapadnom uglu Branimirove ulice i Ulice kraljice Jelene.¹³ Obje zgrade respektiraju parametre građevne linije i ugrađene situacije, perpetuirajući naslijeđenu urbanističku matricu, dok su u dispoziciji stambenih etaža primarni aspekti funkcionalističke prirode. Artikulacijom otvora i prisutnom podjelom na bazu, sredniji dio i posljednju, uvučenu etažu ravnoga krova, suvremenim arhitektonskim vokabularom ponovljeni su principi uličnog pročelja, a otvorenim galerijskim pristupom stanovima s dvorišne strane pružaju se nove prostorne mogućnosti u unutrašnjosti bloka. Kompozicijsko pravilo ugla u slučaju zgrade u Vojnovičevoj/Laginjinoj ispoštovano je istakom korpusa etaža iznad prizemlja na objema stranama spoja dviju ulica. U slučaju zgrade u Branimirovoj / Ulici kraljice Jelene ugao je riješen na manje markantan način, širokim potezom zida u punoj visini spoja dviju okomitih ravnina. Prihvacajući pravila relativno konsolidirana urbanoga konteksta u kojem nastaju, ove dvije uglovnice potvrđuju identitet postojeće matrice koja se modernom arhitekturom upotpunjava i širi.

Drukčiji pristup vidljiv je u radovima za izdvojene gradske situacije kojih su prostorna rješenja redovito zahtijevala provedbu natječa-

Sl. 2. D. CRNKOVIĆ OČKO: „OKRUGLA KUĆA”, PODSUSED, 1940.

Fig. 2. D. CRNKOVIĆ OČKO: „ROUND HOUSE”, PODSUSED, 1940.

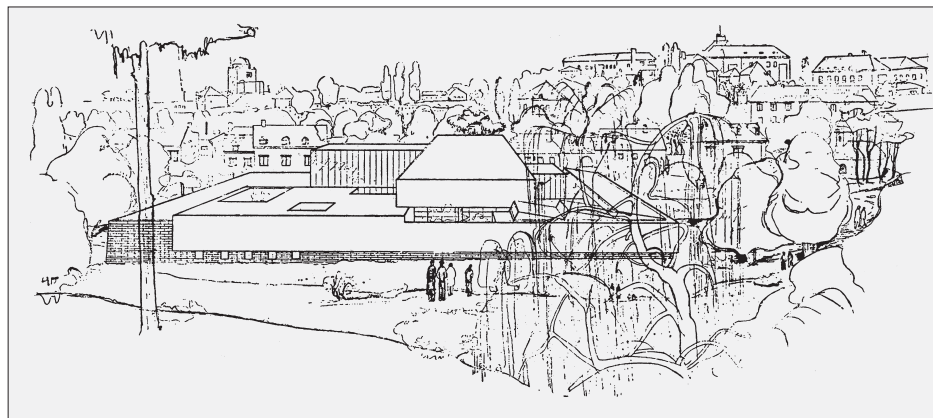
Sl. 3. D. CRNKOVIĆ OČKO, V. FULLA: VIŠESTAMBENA ZGRADA, ZAGREB, 1957.

Fig. 3. D. CRNKOVIĆ OČKO, V. FULLA: APARTMENT BUILDING, ZAGREB, 1957

Sl. 4. D. CRNKOVIĆ OČKO: ETNOGRAFSKI MUZEJ, PROJEKT, ZAGREB, 1950.

Fig. 4. D. CRNKOVIĆ OČKO: ETHNOGRAPHIC MUSEUM, DESIGN, ZAGREB, 1950

Libiji s remontnim brodogradilistem, vojnom bazom i stambenim naseljem, kojeg je nositelj bilo poduzeće Centroprojekt Zagreb, uz vanjsku suradnju stručnjaka specijaliziranih u pojedinim segmentima projekta. [CPZG]

7 Kao najveći uspjeh u toj domeni može se istaknuti prvonagrađeni natječajni rad Zdravka Bregovca i Vjenceslava Richtera za Nacionalni muzej u Alepu 1956. Tek je nedavno ustanovljeno da je zgrada i izvedena, vjerojatno bez znanja autora. [MUTNJAKOVIĆ, 1956.]

8 Primjerice, Ivan Seifert [*** 1997: 410-411] i Ivan Prtenjak [PRTENJAK, 2015: 352-364] koji na prostoru Afrike i Bliskog istoka djeluju iz perspektive zapadnih zemalja, gdje žive i rade. U istu tematsku grupaciju angažmana koji u svojoj osnovi nisu vezani za politiku bivše države pripada i Dragica Crnković Očko.

9 AF-APD; HAZU-HMA-OAF/DCO/66

10 Obiteljska kuća, Dvoriček 17a, Podsused

11 „Okrugla kuća” u Podsusedu projektirana je i građena prema projektu Dragice Crnković Očko neposredno prije Drugoga svjetskog rata. [Razgovor s gđom Dunjom Crnković Vejzović, gđom Sanjom Crnković Pozaić i g. Rankom Cetkovićem; Arhiva g. R. Cetkovića]

12 Stambena zgrada, Ulica Koste Vojnovića 5, Zagreb [HR-DAZG-1122]

13 Stambena zgrada, Ulica kraljice Jelene 8, Zagreb [HR-DAZG-1122]

Sl. 5. D. CRNKOVIĆ OČKO, PORTRET IZ 1960-IH
Fig. 5. D. CRNKOVIĆ OČKO, PORTRAIT FROM 1960S

ja.¹⁴ Najsuptilniji je takav primjer projekt za Etnografski muzej¹⁵ smjesten u rubnom području medvedničkih obronaka, u sjevernom dijelu Zagreba, projektiran kao kompozicija elemenata apstraktne geometrije izdignutih iz baze na kojoj je sugestivno upotrijebljen prirodni materijal kao veza s tlom. Apstrahirana do mjere univerzalnosti, njegova je arhitektura akontekstualna. Kao u sličnim primjerima manje ili više rasčlanjenih kompozicija, ona stvara vlastiti kontekst (Sl. 4.).

U suburbanim situacijama i situacijama u ruralnim područjima možda je u najvećoj mjeri prisutna težnja za modernizacijom društva u svim njegovim aspektima. U radu arhitekata ta je težnja prisutna kroz intervencije u okolnostima gdje se, unatoč skromnim sredstvima, upravo od njih očekuje kvalitativan pomak u stvaranju novih prostornih identiteta. U tom kontekstu, kao suradnica profesora Stržića izrađuje studije tipskih seoskih škola u različitim uvjetima klime i krajolika, a velik broj zgrada društvenog standarda u sličnim okolnostima i sama projektira i realizira.¹⁶ U suradnji s Bernardom Bernardijem osvaja prvu nagradu na natjecaju za osmogodišnju školu u Podsusedu.¹⁷ Jedan je od projektanta koji tijekom druge polovice 1940-ih i prve polovice 1950-ih daju doprinos arhitektonskim ansablama Pionirskoga grada¹⁸ i Studentskoga grada¹⁹ u zagrebačkoj Dubravi te u nacionalnom parku Plitvička jezera.²⁰ Prihvaćen moderni arhitektonski svjetonazor ovdje dobiva svoj blagi odmak, poprimajući regionalne elemente – bilo da je riječ o primjeni lokalnih materijala ili određenih graditeljskih oblika. Građevine u prirodnom krajoliku pritom se osjetljivo prilagođavaju topografiji i podneblju, dok građevine u naseljenim područjima redovito pružaju dodatne kvalitete u vidu prostora za društveni život zajednice, u oba slučaja nastojeći afirmirati šire urbanističke ili prostorne situacije.

Na ovaj način percipiran pristup Dragice Crnković Očko nije izolirana činjenica, naprotiv – on izrasta iz sustava vrijednosti svojstvenog hrvatskoj modernoj arhitekturi i odraz je stremljenja aktualnog trenutka. Iste postupke poslije će primijeniti prilagođavajući ih kontekstu afričkih zemalja.

AFRIČKO ISKUSTVO – U POTRAZI ZA SUVREMENOM AFRIČKOM ARHITEKTUROM

AFRICAN EXPERIENCE – IN SEARCH OF CONTEMPORARY AFRICAN ARCHITECTURE

Djelovanje hrvatskih arhitekata u zemljama Trećega svijeta u razdoblju od 1950-ih do 1980-ih godina prošloga stoljeća tematska je cjelina u pravilu vezana za vanjsku politiku nekadašnje Jugoslavije vođenu idejom nesvrstavanja. Kao sastavni dio šire mreže struč-

njaka, njihov se angažman odvijao putem različitih centralno više ili manje usmjeravanih sustava, od organizacija tehničke pomoći do agencija tržišne orijentacije. Promatrano s takvog aspekta, afričko iskustvo arhitekta Dragice Crnković Očko, s obzirom na njegovu posve individualnu prirodu, svojevrsan je izuzetak. Za institucionalno usmjeravane putove međunarodne suradnje vezana tek posredno, preko supruga koji dužnost stručnjaka tehničke pomoći obnaša u Etiopiji, Zambiji, Svaziju i Sierra Leoneu, prilike za rad u struci nalazila je samostalno. Okolnosti stručnoga rada pritom su varirale od vanjske suradnje za jugoslavensko poduzeće, preko angažmana u državnom i privatnim arhitektonskim uredima do samostalnoga projektantskog rada. Prateći njezin rad kroz navedene segmente, namjera je ovoga teksta ispitati njegova vrijednosna ishodišta u tradiciji hrvatske moderne arhitekture uz nove ulazne varijable klime, društva i tehnologije te sagledati utjecaje neposrednih radnih okolnosti na aspekte projektantskog pristupa.

Dragica Crnković Očko u Africi je boravila u dva navrata, od 1958. do 1960. u Etiopiji, te od 1966. do 1974. u Zambiji, Svaziju i Sierra Leoneu.²¹ Odlazak u Afriku u oba je navrata bio potaknut angažmanom njezina supruga, ekonomista i demografa Jugoslava Crnkovića u programima tehničke pomoći. Promjene mjesta boravka pratila je cijela obitelj. Dragica Crnković Očko pritom je aktivno i s uspjehom, mijenjajući zaposlenja, pronalazila vlastiti stvaralački put.

• **Etiopija** – S obzirom na to da nikad nije bila u poziciji podređenosti kolonijalnim velesilima, niti se takvim može smatrati kratko razdoblje talijanske okupacije prije i tijekom Drugoga svjetskog rata, u godinama u kojima se mnoge afričke zemlje još uvijek nastoje osloboditi ostataka kolonijalnih odnosa, Etiopija dolazi u žarište političkog interesa zemalja kako istočnog tako i zapadnog bloka. U tom je

¹⁴ Samostalno ili u suradnji, Dragica Crnković Očko s uspjehom je sudjelovala na brojnim natjecajima 1950-ih i u prvoj polovici 1960-ih godina, raspisanim upravo za prostorno-programsku situacije od ključnoga značenja za grad. To su, primjerice, natjecaj za zgradu učiteljske škole [*** 1953: 9], zgradu Radničkoga sveučilišta [*** 1956: 61], zgradu Centralnoga komiteta [*** 1961: 25], zgradu Radiotelevizije [GOMBOŠ, 1963: 4] u Zagrebu itd.

¹⁵ Projekt nepoznatoga podrijetla, objavljen u tekstu Nevena Segvica *Stvaralačke komponente arhitekture FNR* u časopisu „Arhitektura”, 1950. [SEGVIĆ, 1950: 39]

¹⁶ Dragica Crnković Očko s uspjehom je sudjelovala na nizu natjecaja za zgrade društvene namjene u manjim sredinama. Od izvedenih ili djelomično izvedenih radova moguće je izdvojiti skolske zgrade u Sivericu, Jastrebarskom i Lipnici. [HAZU-HMA-OAF/DCO/66]

¹⁷ *** 1954: 98-99

¹⁸ U arhitektonskim studijama Pionirskoga grada sudjeluje još za studija. [*** 1948.a; *** 1948.b]

¹⁹ Sedam smjestajnih paviljona Studentskoga grada, u dvije varijante, izvedeno prema projektu Dragice Crnković Očko. [*** 1950]

smislu pozdravljala ponude s objiju strana, uz svijest da za ostvarivanje vlastitih razvojnih ciljeva ne postoji adekvatna organizacija ni stručni kadar. Sporazum o trgovini i gospodarskoj suradnji između Jugoslavije i Etiopije sklopljen je 1953. godine.²² Zahvaljujući izuzetnoj političkoj komunikaciji između dviju zemalja, nedugo zatim velik broj stručnjaka u službi etiopske vlade i predstavnika jugoslavenskih izvoznih poduzeća formirao je u Addis Abebi snažnu jugoslavensku zajednicu. Boravak Dragice Crnković Očko u Etiopiji stoga je u više aspekata vezan za domovinu.

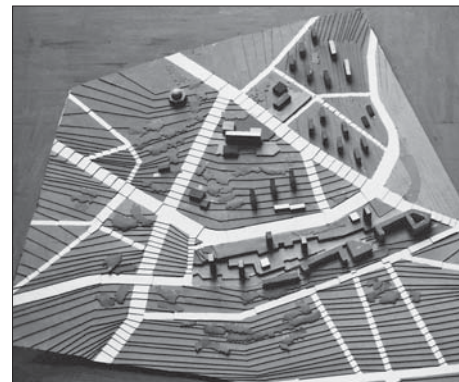
U području građevinske djelatnosti na etiopskom su tržištu bila prisutna brojna jugoslavenska poduzeća.²³ Jedan od najopsežnijih poslova u toj domeni, koji se odvija upravo istovremeno s boravkom Dragice Crnković Očko u Etiopiji, jest gradnja luke Assab u Eritreji, koju radi splitski Pomgrad.²⁴ Istaknuti angažman u području umjetnosti rane 1955. ostvaruju kipari Antun Augustinčić i Frano Kršinić, koji u suradnji s arhitektima Josipom Frankolom, Ivanom Glogoljom i Antom Lozicom postavljaju urbanu plastiku, spomen-obelisk žrtvama fasizma u Addis Abebi.²⁵ Arhitektonski najznačajniji bit će kasniji angažman Branka Petrovića kao glavnog arhitekta Ministarstva javnih radova Etiopije u razdoblju od 1962. do 1969.²⁶ te prva nagrada na međunarodnom natjecanju za zgradu Glavne pošte, Ministarstva PTT i Uprave telekomunikacija u Addis Abebi, dodijeljena sarajevskim arhitektima Zdravku Kovačeviću i Ivanu Štrausu 1964. godine.²⁷ Tijekom cijeloga razdoblja intenzivne aktivnosti jugoslavenskih stručnjaka u Etiopiji, u Addis Abebi djelovao je Klub Jugoslavena, a jednu od njegovih prostornih adaptacija projektirala je upravo Dragica Crnković Očko.²⁸

U izvještaju za beogradsko poduzeće Investimport, za koje je proučavao mogućnost plasiranja projektantskih usluga u Etiopiji, o stanju struke u toj zemlji arhitekt Vladimir Ugre-

nović piše: „...Općenita konstatacija temelji se na tezi da nekritičko presađivanje rezultata napretka nauke i tehnike iz jednog u drugi klimatski pojas ne dovodi do pozitivnih rezultata... Ako bi trebalo dati ocjenu naše stručnosti u odnosu na postojeću konkurenciju, vodeći pri tome računa o onome šta je naša zemlja do danas uspjela da ostvari, i vodeći računa o onome šta se ovdje može da vidi, onda je to najviša ocjena. Sistematičnost našeg stručnog i društvenog obrazovanja, sprema koju naši inženjeri arhitekture stižu u školi i praksi tek u usporedbi s ovim šta se ovdje vidi dobiva svoju pravu vrijednost... Ukupan broj svih arhitekata, uglavnom stranaca, u cijeloj Etiopiji ne prelazi broj 30, tj. nema ih ni onoliko koliko danas sjedi u prosječno velikom jugoslavenskom projektnom poduzeću... Ukupan broj inženjera svih struka i svih narodnosti u Addis Abebi god. 1957. bio je 59...”²⁹

Dragica Crnković Očko, s bazom u Addis Abebi, djeluje kao samostalna arhitektica izrađujući projekte za različite investitore. Određeni broj projekata izrađuje kao vanjska suradnica beogradskog poduzeća Investimport u komunikaciji s Vladimirom Ugrečevićem. S perspektivom asistentice zagrebackog fakulteta intenzivno se bavi istraživačkim radom otvarajući niz različitih pitanja na koja svojim projektima nastoji odgovoriti, smatrajući većinu građevina u Etiopiji dotad projektiranih u uredima stranih arhitekata nedovoljno ambicioznim i pokušavajući sagledati posljedice europskog sudjelovanja u izgradnji afričkih zemalja. Istraživanje nastavlja i nakon povratka u Zagreb, gdje piše nikad objavljene tekstove „Dar Nila. Značaj geografskog položaja, klime i reljefa Etiopije”, „Stan za 'bijeje'. Addis Abeba”, „Kulturno naslijeđe Etiopije” i „Primitivno naselje Etiopije”³⁰ dokumentirajući saznanja o etiopskom prostoru i kulturi, otkrivajući zakonitosti tradicijske arhitekture i problematizirajući ulazak moderne arhitekture u prostor kojeg oblikovanje, korištenje i razumijevanje izrastaju iz odnosa neposrednog suživota čovjeka i prirode. Istovremeno se bavi teorijskim radom u cilju habilitacije s temom „Klima, pejzaž, arhitektura”.³¹

Zadaci s kojima se susreće u Etiopiji problematiziraju situacije slične onima u Hrvatskoj, rezultirajući usporedivim pristupom. U suradnji s Vladimirom Ugrečevićem, kao samoinicirani projekt prezentiran lokalnim vlastima u svrhu afirmacije na novom tržištu, izrađuje Urbanističko rješenje centra Addis Abebe (Sl. 6.). Suočavajući se s problemom situiranja nove vijećnice i imperativnom problematikom prometa, prepoznato kao jedna od najznačajnijih aktualnih urbanističkih tema, rješenje urbane rekonstrukcije pretpostavlja implementaciju slobodnostojecih geometrijskih tijela skladno komponiranih odnosa

Sl. 6. D. CRNKOVIĆ OČKO, V. UGRENOVIĆ: URBANISTIČKO RJEŠENJE CENTRA ADDIS ABEBE, ETIOPIJA, 1959.

FIG. 6. D. CRNKOVIĆ OČKO, V. UGRENOVIĆ: CONCEPTUAL URBAN DESIGN FOR THE CITY CENTER, ADIS ABEBA, ETHIOPIA, 1959

20 Kao suradnica profesora Zdenka Strizica sudjeluje u izvedbi stambenog paviljona, kupalista i pristanista, a samostalno izrađuje nagradeno natjecajno rješenje hotela na Plitvicama [HAZU-HMA-OAF/DCO/66]. Dodatno o projektima za Plitvička jezera: STRIZIĆ, 1950.; STRIZIĆ, 1953.

21 HAZU-HMA-OAF/DCO/66

22 *** 1955.

23 SINDELIC, 1969.

24 ČELMIĆ, 2004.a: 122

25 *** 2000: 188, 192, 278

26 KRANJEVIĆ, 2012.

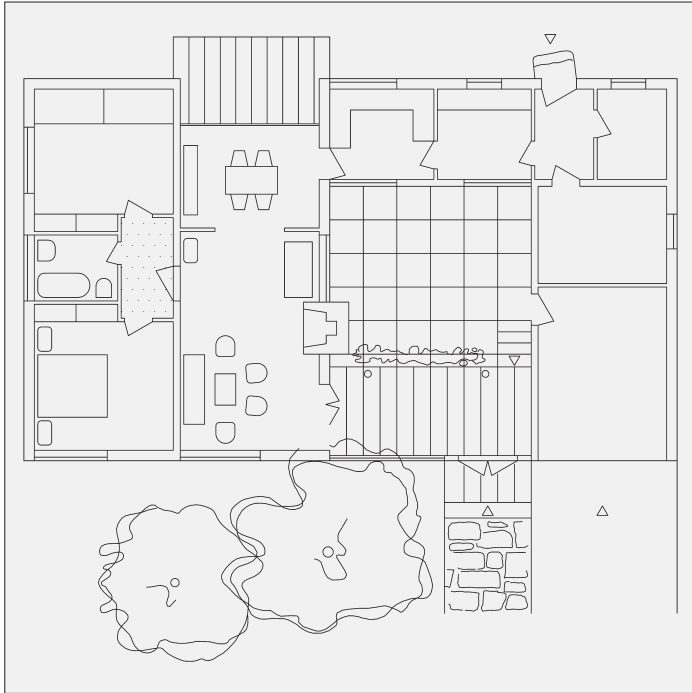
27 MLADENOVIC, 1986: 37-40

28 HAZU-HMA-OAF/DCO/66

29 UGRENOVIĆ, 1959: 10-12

30 Tekstovi pisani s ciljem objavljivanja, nastali u razdoblju 1960.-1963. [HAZU-HMA-OAF/DCO/66]. Dodatno: CRNKOVIĆ OČKO, 1960.-1963.a-e

31 HAZU-HMA-OAF/DCO/66

SL. 7. D. CRNKOVIĆ OČKO: KUĆA S ATRIJEM, OKOLICA ADDIS ABEBE, ETIOPIJA, 1959.

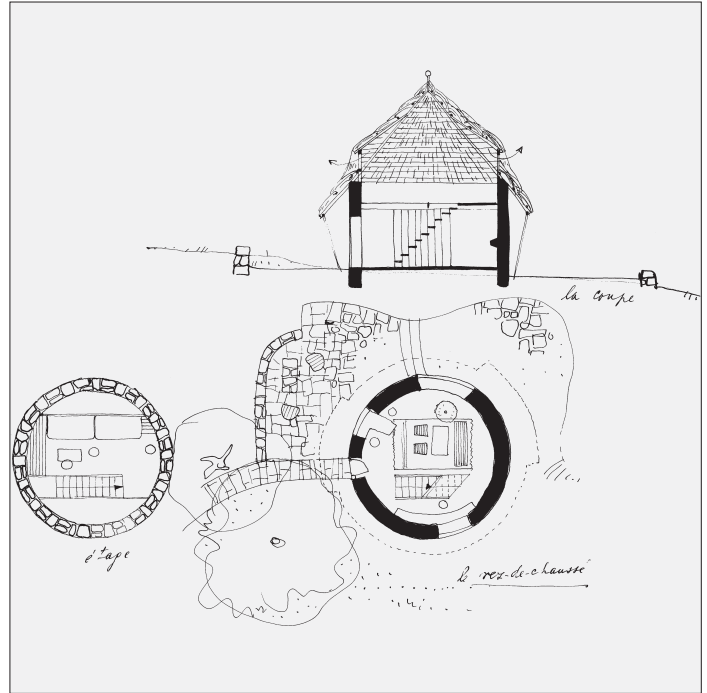
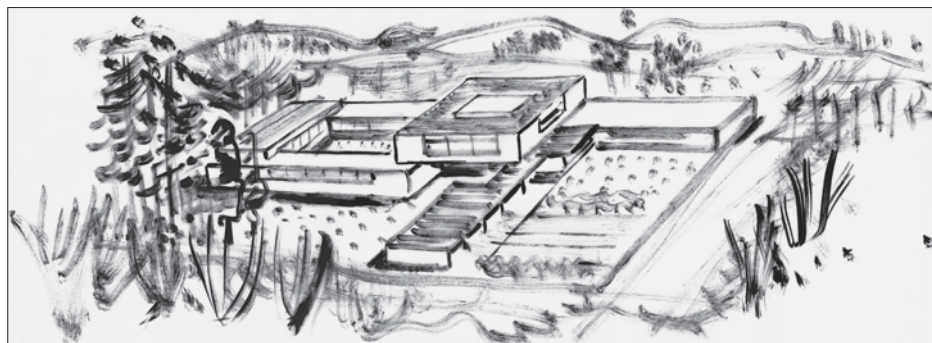
FIG. 7. D. CRNKOVIĆ OČKO: ATRIUM HOUSE, ADIS ABEBA, SURROUNDINGS, ETHIOPIA, 1959

SL. 8. D. CRNKOVIĆ OČKO: MOTEL UZ RIEKU AWASH, ETIOPIJA, 1959.

FIG. 8. D. CRNKOVIĆ OČKO: MOTEL ALONG THE AWASH RIVER, ETHIOPIA, 1959

SL. 9. D. CRNKOVIĆ OČKO: ZGRADA ODBORA ZA PLANIRANJE MINISTARSTVA INDUSTRIJE I TRGOVINE, ADDIS ABEBA, ETIOPIJA, 1959.

FIG. 9. D. CRNKOVIĆ OČKO: PLANNING OFFICE BUILDING OF THE MINISTRY OF TRADE AND INDUSTRY, ADIS ABEBA, ETHIOPIA, 1959

masa postavljenih uz glavne gradske prometnice. Superponiran na postojeću gradsku strukturu, novi sloj temeljen je na kontinuitetu misli predratnog CIAM-a prepoznatljivom u oblicima poslijeratne rekonstrukcije mnogih hrvatskih gradova. Tretirajući kontekst zatečene matrice afričkoga grada sitnog mjerila i nekvalitetne gradnje kao podlogu bez značajnih urbanih vrijednosti, novi sloj stvara vlastitu kontekstualnost.

U domeni pojedinačnih arhitektonskih rješenja, analogan je pristup vidljiv na primjeru varijantnih rješenja Zgrade Odbora za planiranje Ministarstva industrije i trgovine. Raščlanjenom kompozicijom geometrijskih tijela ostvaren je mikrourbanizam lokacije javne namjene, u osnovi univerzalan i nepoveziv s graditeljskim oblicima tropskog podneblja. Zahtjevi klime respektirani su kroz proširenu funkciju zgrade elementima natkrivenog trijema i zatvorenog dvorišta (Sl. 9.).

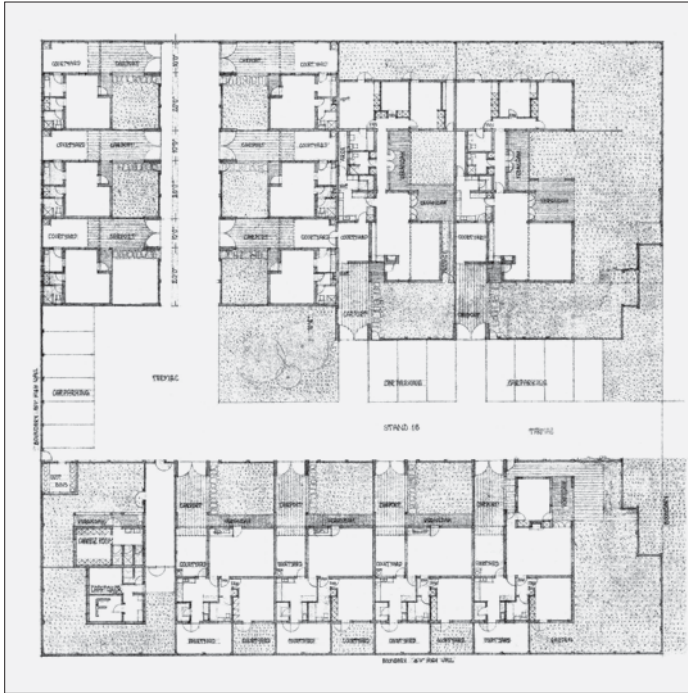
Nesto je drukčije koncipirana Kuća s atrijem smještena u prirodnom ambijentu, gdje je – više u fenomenološkom, a manje u tehnološkom smislu – upotrijebljen lokalni materijal, a aspekt klime sagledan kroz inkorporaciju vanjskog prostora unutar još uvijek čvrstih granica njezina volumena i upotrebu polupropusnih membrana zidova (Sl. 7.). Potpuni odmak prema lokalnim graditeljskim oblicima vidljiv je u situacijama gotovo netaknute prirode. Na primjeru Motela uz rijeku Awash (Sl. 8.) suvremeni je program studiran unutar jedinica kružnog tlocrta tradicijskih afričkih stambenih sklopova, tzv. *compounda*. U regiji bez dominantnih naslijeđenih tradicija urbanoga karaktera, ovo je možda jedino mjesto gdje snaga lokalnoga graditeljskog naslijeđa preuzima imperativ u donošenju prostornih odluka.

• **Zambija, Svazi, Sierra Leone** – Intenzivno bavljenje teorijskim radom prekinuto je ponovnim odlaskom u Afriku, gdje će boraviti osam godina, nakon čega se vraća u Zagreb i odlazi u mirovinu.³² Dragica Crnković Očko u tom je razdoblju potpuno involvirana u projektantsku praksu. U okruženju bitno slabijih bilateralnih odnosa s Jugoslavijom (što na

³² Posvećenost teorijskom radu u daljnjem će razdoblju zamijeniti intenzivnija posvećenost slikarstvu. Radu 'Art Society' u Mbabaneu (Svazi) priključuje se 1970., gdje sudjeluje na zajedničkim izložbama. Godine 1974. ima prvu samostalnu izložbu u Freetownu (Sierra Leone). Njezina je samostalna izložba održana u prostorijama Društva arhitekata Zagreba 1979. [HAZU-HMA-OAF/DCO/66]

³³ Dragica Crnković Očko bila je članica uredničkog odbora prvih izdanja časopisa „Arhitektura“, Saveza arhi-

SL. 10. D. CRNKOVIC OČKO (BIRO ARHITEKTA E. LORENZA): COMPOUND OD DVANAEST STANOVA, LUSAKA, ZAMBIJA, 1966.

FIG. 10. D. CRNKOVIC OČKO (E. LORENZ ARCHITECTURAL PRACTICE): 12-APARTMENT COMPOUND, LUSAKA, ZAMBIA, 1966

svojevrsan način potvrđuje i angažman njezina supruga – ovoga puta ne više kao stručnjaka jugoslavenske tehničke pomoći, već kao eksperta Organizacije ujedinjenih naroda), iako u vezi s domaćim strukovnim organizacijama³³, ali izvan formalne povezanosti s Fakultetom, ona djeluje u relacijama međunarodnih arhitektonskih kontakata.

Praksu u Zambiji započinje radom u birou danskog arhitekta Erharda Lorenza³⁴ u Lusaki, nakratko je prekida radom u Projektnom uredu Nacionalnog vijeća za znanstvena istraživanja, nakon čega se opet vraća u isti biro gdje osim profesionalnih sklapa i dobre prijateljske odnose. Bavi se uglavnom projektiranjem stambenih građevina raznih tipova i mjerila, od slobodnostojećih obiteljskih kuća preko sklopova do stambenih višekatnica. Među ostalim, sudjeluje i na projektima jedne od rezidencija tadašnjega zambijskog predsjednika Kennetha Kaunde.³⁵ Odlaskom u Svazi, zapošljava se u birou portugalskog arhitekta Joséa Forjaza u Mbabaneu, gdje se dominantno bavi projektiranjem građevina društvene namjene. Boravak u Africi završava samostalnim projektantskim radom u Freetownu u Sierra Leoneu, gdje projektirajući uglavnom kuće za strance praktično zao-

kružuje područje svojega teorijskog interesa, lociranog u području suvremene stambene arhitekture afričkoga kontinenta, ustanovljeno još u Etiopiji.

Pored nezanemarive vremenske distance u odnosu na boravak u Etiopiji, okolnosti drugoga, duljeg, razdoblja njezina boravka u Africi bitno su različite. Za razliku od relativno samostalnoga projektantskog rada u Etiopiji, u Zambiji i Svaziju radi u biroima privatnih, europskih provenijencija čvrsto pozicioniranih u sustavu lokalnih graditeljskih aktivnosti. Već u prvim radovima, *Compoundu* od dvanaest stanova (Sl. 10.), a još više na primjeru Obiteljske kuće Austin u Lusaki (Sl. 11. i 12.), primjetno je odstupanje od prioriteta proporcioniranja i komponiranja geometrijskih volumena kojih precizne granice gube nekadašnju čvrstoću. Za razliku od prvotne vizualne, prostorni imperativi prelaze u osjetilnu domenu percepcije. Tektoničnost arhitektonskih elemenata, provedena do razine prozimanja vanjskog i unutarnjeg prostora, formira segmente različitih kvaliteta svjetlosti, sjene i zraka.

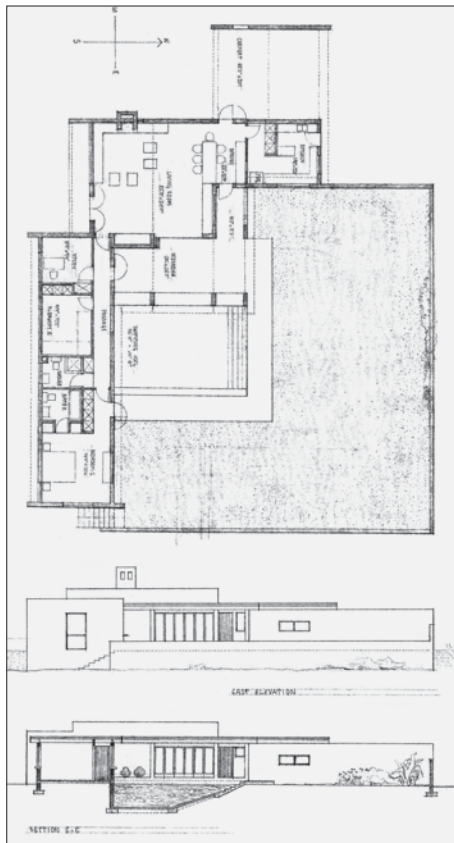
U projektiranju građevina društvene namjene financiranih od države ili međunarodnih organizacija sredstva su bitno skromnija pa je prioritet postići sklad između arhitektonskih principa vremena i lokalnih mogućnosti gradnje. Za razliku od škola i bolnica projektiranih ranih 1960-ih godina, kada su se građevni materijal i ekspertiza u pravilu uvozili, krajem istoga desetljeća dolazi do promjene tendencije prema uporabi lokalnog materijala i rada.³⁶ Promjenu tog uvjeta moguće je ilu-

tekata Hrvatske i Društva arhitekata Zagreba (kojeg je predsjednica 1963.). Tijekom boravka u Zambiji, 1968. izabrana je za zaslužnoga člana Saveza arhitekata Jugoslavije. [HAZU-HMA-OAF/DCO/66]

³⁴ Sklapanjem partnerstva s arhitektom Michaelom Pearceom, od 1967. ured djeluje pod nazivom „Lorenz and Pearce Architects“. [HAZU-HMA-OAF/DCO/66]

³⁵ HAZU-HMA-OAF/DCO/66

³⁶ DE RAEDT, 2013.

SL. 11. D. CRNKOVIĆ OČKO (BIRO ARHITEKTA E. LORENZA): OBITELJSKA KUĆA AUSTIN, VARIJANTNA RJEŠENJA TLOCRTA I PRESJEKA, LUSAKA, ZAMBIJA, 1967.

FIG. 11. D. CRNKOVIĆ OČKO (E. LORENZ ARCHITECTURAL PRACTICE): SINGLE-FAMILY HOUSE AUSTIN, LAYOUTS AND SECTIONS, VARIATIONS, LUSAKA, ZAMBIA, 1967

SL. 12. D. CRNKOVIĆ OČKO (BIRO ARHITEKTA E. LORENZA): OBITELJSKA KUĆA AUSTIN, LUSAKA, ZAMBIJA, 1967.

FIG. 12. D. CRNKOVIĆ OČKO (E. LORENZ ARCHITECTURAL PRACTICE): SINGLE-FAMILY HOUSE AUSTIN, LUSAKA, ZAMBIA, 1967

strirati usporedbom studentskog doma koji 1964. Miro Marasović i John Owusu Addo u Gani projektiraju kao betonsku osmerokatnicu³⁷ i internatskih sklopova koje početkom 1970-ih Dragica Crnković Očko projektira u Svaziju kao sustave prizemnih građevina bazične tehnologije izvedbe. Građevine koje u tim uvjetima nastaju svedene su na minimum izražajnosti, redovito s velikom površinom natkrivenoga i inkorporiranoga otvorenog prostora te funkcionalno spretnim, ponekad i dovrtljivim rješenjima. Kad je riječ o programima koji zahtijevaju karakter sklopa, što je primjerice Internatska škola „Ephesus” u Lobambi, kroz funkcionalnu raščlambu formiraju se kvalitetni vanjski međuprostori (sl. 13.).

Promjena paradigme u odnosu na pristup imanentan hrvatskoj tradiciji najvidljivija je u posljednjem ostvarenju Dragice Crnković Očko u Africi, tzv. „Lebdecoj kući” u Freetownu, gdje je inkorporirana svojevrsna sinteza njezina projektantskog iskustva u supsaharskom prostoru (Sl. 1.).

Sličan pristup propusne granice eksterijera i interijera, pri čemu su aspekti klimatskih zahtjeva riješeni gotovo matematičkom preciznošću, vidljiv je u tendencijama niza modernih građevina tropskog podneblja bliskim sferi utjecaja tzv. tropske arhitekture. Njezini su postulati, pa i sam naziv, među ostalim formulirani programom „School of Tropical Architecture” londonske „Architectural Association School of Architecture”, koji na toj instituciji kontinuirano od 1954. do 1970. godine³⁸, te sintetizirani priručnicima za projektiranje „Tropical Architecture in the Humid Zone”, 1956.³⁹, i „Tropical Architecture in the Dry and Humid Zones”, 1964.⁴⁰, autora Jane Drew i Maxwella Frya. Moderna arhitektura koja izrasta iz osjetljivosti na ekstremnu klimu širi se afričkim kontinentom transnacionalnim djelovanjem poduzeca i pojedinaca započetim još u kasnim kolonijalnim odnosima. Posve je izvjesno da su i Erhard Lorenz koji u Lusaku dolazi preko Velike Britanije⁴¹ i José Forjaz koji u Mbabane dolazi preko tadašnje portugalske kolonije Mozambika⁴² bili u komunikaciji s njezinim mrežama.⁴³

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Dug i dinamičan boravak Dragice Crnković Očko u Africi, raznolik u smislu konteksta unutar kojeg je stručno djelovala, rezultirao je suptilnim varijacijama u domeni njezina projektantskog pristupa. Kad je riječ o translaciji principa svojstvenih tradiciji hrvatske moderne arhitekture, ona je najintenzivnija pod okriljem najizrazitijih utjecaja matice zemlje inkorporiranih u liniji transfera, što prije svega podrazumijeva njezin rad u Etiopiji. Razloge tome moguće je tražiti i u vre-

mskim relacijama, činjenici da je u Etiopiji provela dvije godine kao u svojevrsnoj osobnoj ekspozituri, svjesna relativno brzog povratka pod stručno okrilje zagrebačkoga Arhitektonskog fakulteta, dok je kasniji odlazak, pored osobnog sazrijevanja, podrazumijevao i dulje razdoblje bez jasne perspektive o povratku, pa stoga ne začuđuje ni veća količina otvorenosti i spremnosti na vanjske utjecaje. Dodatno, dok je u Etiopiji radila kao samostalna projektantica, u Zambiji i Svaziju radi unutar već uhodanih arhitektonskih ureda drukčijega profesionalnog zaleda od njezina, a to je zasigurno potenciralo i određeni, više intiman, a manje nametnut, pomak u projektantskom pristupu.

‘Tropska arhitektura’ još je 1950-ih definirana kao arhitektura izrazite osjetljivosti na klimu, društvo i tehnologiju – kao aspekte discipline izrazito važne u prilagodbi europskih arhitekata kontekstu tropskih zemalja. Taj se koncept, međutim, uglavnom zaustavljao na aspektima klime.⁴⁴ Upravo u toj domeni najvidljivija je i promjena projektantskog pristupa Dragice Crnković Očko. Iako su područja na kojima je projektirala izložena sličnoj sup-tropskoj klimi kišnog i sušnog razdoblja, odraz tog fenomena u njezinoj se arhitekturi intenzivira tijekom godina proživljenog iskustva njegove ekstremnosti. Dok je u ranijim primjerima klima jedan od parametara ravnopravno uzetih u obzir pri projektiranju, pri čemu prioriteta ostaju na razini geometrijskih odnosa, u kasnijim primjerima taj se obrazac mijenja te upravo doživljaj klime postaje jedna od dominantnih pozicija u donošenju projektantskih odluka.

Unutar teme hrvatskih arhitekata koji su djelovali u zemljama Trećega svijeta Dragica Crnković Očko pripada među one malobrojne koji svoje opuse u tom prostoru ostvaruju izvan formalnog posredovanja organizacija bivše države. Za razliku od sustavnih veza koje su se odvijale putem ekspozitornih agencija i agencija tehničke pomoći, njezino je djelovanje individualno i intimno, a unikatan opus rezultat je sukcesivne sinteze iskustava hrvatske moderne arhitekture i supsaharske Afrike.

37 KNUST-DO

38 UDUKU, 2006: 399

39 FRY, DREW, 1956.

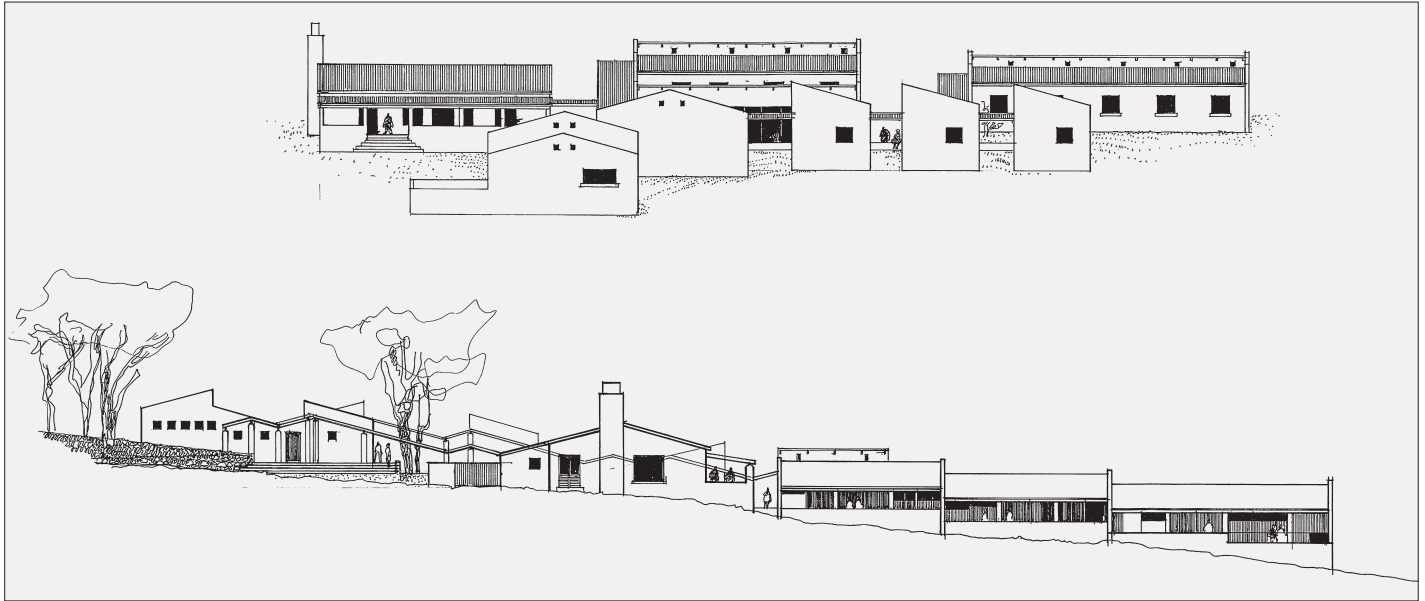
40 FRY, DREW, 1964.

41 Kontakt Erharda Lorenza s ‘mrežama tropske arhitekture’ dokazuje i njegovo poznanstvo s Oveom Arupom, također podrijetlom Dancem, osnivačem jedne od ključnih multinacionalnih kompanija upravo u tom području. [JONES, 2006: 155]

42 DENNIS, 1988: 98

43 O ‘mrežama tropske arhitekture’: LE ROUX, 2003.

44 Koncept Jane Drew i Maxwella Frya [FRY, DREW, 1956; FRY, DREW, 1964.] praktične odgovore na problematiku društva i tehnologije dobiva tek poslije. Stoga ne iznenađuje da iste probleme naslućuje i Dragica Crnković Očko u svojem teorijskom radu.

Sl. 13. D. CRNKOVIĆ OČKO (BIRO ARHITEKTA J. FORJAZA): INTERNATSKA SKOLA „EPHESUS”, VARIJANTNO RJEŠENJE, LOBAMBA, SVAZI, 1971.

FIG. 13. D. CRNKOVIĆ OČKO (J. FORJAZ ARCHITECTURAL PRACTICE): EPHESUS BOARDING-SCHOOL, VARIATION, LOBAMBA, SWAZILAND, 1971

ODABRANI RADOVI D. CRNKOVIĆ OČKO

SELECTED WORKS OF D. CRNKOVIĆ OČKO

HRVATSKA DO 1958.

- 1940. „Okrugla kuća” (obiteljska kuća), Dvoricek 17a, Podsused, Zagreb; izvedeno
- 1948. Arhitektonske studije Pionirskoga grada, Dubrava, Zagreb
- 1950. Stambeni paviljoni Studentskoga grada (7 smjestajnih jedinica u 2 varijante), Dubrava, Zagreb; izvedeno
- 1950. Etnografski muzej, Zagreb; projekt
- 1950. Stambeni paviljon na Plitvičkim jezerima; izvedeno (kao suradnica Zdenka Stržića)
- 1951. Kupalište na Plitvičkim jezerima; izvedeno (kao suradnica Zdenka Stržića)
- 1952. Pristanište na Plitvičkim jezerima; izvedeno (kao suradnica Zdenka Stržića)
- 1953. Učiteljska skola, Savska cesta, Zagreb; natječaj, otkup (s Vladimirom Fullom)
- 1953. Osmogodišnja skola, Podsused; natječaj, I. nagrada (s Bernardom Bernardijem)
- 1953. Hotel na Plitvičkim jezerima; natječaj, nagrada
- 1954. Osmogodišnja skola, Siverić; djelomično izvedeno (s Vladimirom Fullom)
- 1954. Dvorazredna skola, Lipnica; izvedeno
- 1954. TBC bolnica, Petrinja; natječaj, otkup (s Vladimirom Fullom)
- 1955. Gimnazija, Nova Gradiska; natječaj, nagrada (s Vladimirom Fullom)
- 1955. Radničko sveučilište, Zagreb; natječaj, III. nagrada (s Vladimirom Fullom)
- 1955. Studije za tipove malih skola (kao suradnica Zdenka Stržića)
- 1955. Dom narodnog zdravlja, Prijedor; projekt (s Bernardom Bernardijem)

- 1955. Dom Zavoda za socijalno osiguranje – Filijala Trešnjevka, Zagreb; projekt
- 1956. Pretprojekt za zgradu Filozofskoga fakulteta, Zagreb; poslije članica natjecajnog ocjenivačkog suda
- 1956. Dom željeznice (školski centar), Beograd; natječaj, III. nagrada (s Vladimirom Fullom)
- 1957. Stambena zgrada za službenike PTT-a, Ulica Koste Vojnovića 5, Zagreb; izvedeno (s Vladimirom Fullom)
- 1957. Stambena zgrada za službenike Zavoda za socijalno osiguranje, Ulica kraljice Jelene 8, Zagreb; izvedeno (s Vladimirom Fullom)
- (nepoznata godina) Četvororazredna skola, Jastrebarsko; izvedeno (moguće u suradnji)

ETIOPIJA 1958.-1960.

- 1958.-1959. Motel uz rijeku Awash; projekt
- 1959. Zgrada Odbora za planiranje Ministarstva industrije i trgovine, Addis Abeba; projekt
- 1959. Urbanističko rješenje centra Addis Abebe, Addis Abeba; projekt (s Vladimirom Ugreovicem)
- 1959. Radiostanica, Addis Abeba; projekt (s Vladimirom Ugreovicem)
- 1959. Stambena zgrada, Addis Abeba; projekt (nepoznata godina) Kuća s atrijem (obiteljska kuća), okolica Addis Abebe; projekt (nepoznata godina) Adaptacija Jugoslavenskog kluba, Addis Abeba (nepoznata godina) Postav izložbe „Smjernice ekonomskog razvoja Etiopije”

HRVATSKA 1960.-1966.

- 1961. Zgrada CK SKH, Zagreb; natječaj, otkup (s Vladimirom Fullom)
- 1962. Dom Radiotelevizije, Zagreb; natječaj, otkup (s Melitom Vilčić)

ZAMBIJA 1966.-1970.

- 1966. *Compound* od dvanaest stanova, Lusaka; izvedeno (u birou arhitekta Erharda Lorenza)
- 1966. Hotel, Barotseland; varijantna rješenja
- 1967. Obiteljska kuća Austin, Lusaka; izvedeno (u birou arhitekta Erharda Lorenza)
- 1969. Nacionalni centar za znanstvena istraživanja, Lusaka; projekt (u projektnom uredu Nacionalnog vijeća za znanstvena istraživanja)
- 1970. Predsjednička rezidencija za Kennetha Kaundu, rezidencijalni sklop izvan grada; suradnja na raznim segmentima projekta (u birou *Lorenz and Pearce Architects*)
- (nepoznata godina) Kuće za kompaniju *Ove Arup and Partners*, Lusaka; izvedeno (u birou arhitekta Erharda Lorenza, tj. *Lorenz and Pearce Architects*)

SVAZI 1970.-1972.

(u birou arhitekta Joséa Forjaza)

- 1971. Internatska srednja skola, Matsapa-Kwaluseni; varijantna rješenja školskog sklopa i projekti pojedinačnih građevina; djelomično izvedeno
- 1971. Internatska skola „Ephesus”, Lobamba; varijantna rješenja školskog sklopa i projekti pojedinačnih građevina; djelomično izvedeno
- 1971. Dječji vrtić, Mbabane; izvedeno

SIERRA LEONE 1972.-1974.

- 1973. „Lebdeca kuća” (obiteljska kuća), Freetown; izvedeno

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. CELMIĆ, I. (2004.a), *Sjećanje na gradnju luke Laktija u Siriji*, „Građevinar”, 56: 115-122, Zagreb
2. CELMIĆ, I. (2004.b), *In memoriam. Miro Marasović, dipl.ing.arh. (1914.-2004.)*, „Građevinar”, 56: 323, Zagreb
3. DE RAEDT, K. (2013.), *Shifting conditions, frameworks and approaches. The work of KPVD in postcolonial Africa*, „ABE Journal”, 4, abe.revues.org/650 (31.8.2015.)
4. DENNIS, D. (1988.), *The work of José Forjaz in Mozambique*, „Environmental Design”, 1-2: 94-103, Rim
5. FRY, M.; DREW, J. (1956.), *Tropical architecture in the humid zone*, Batsford, London
6. FRY, M.; DREW, J. (1964.), *Tropical architecture in the dry and humid zones*, Batsford, London
7. GOMBOŠ, S. (1963.), *Natjecaj za Dom Radio-televizije u Zagrebu*, „Čovjek i prostor”, 119: 1-6, Zagreb
8. JONES, P. (2006.), *Ove Arup: Masterbuilder of the Twentieth Century*, Yale University Press, New Haven – London
9. KRANJČEVIĆ, J. (2012.), *Branko Petrović: požeški arhitekt i urbanist*, „Požeška kronika”, 511: 6, Požega
10. LE ROUX, H. (2003.), *The networks of tropical architecture*, „The Journal of Architecture”, 8: 337-354, London
11. MLAĐENOVIC, I. (1986.), *Ivan Štraus*, u: „11 istaknutih arhitekata Jugoslavije”, ULUPUDS, Beograd
12. MUTNIAKOVIC, A. (1956.), *Muzej u Alepu. Prva nagrada međunarodnog natjecaja*, „Čovjek i prostor”, 52: 2-3, Zagreb
13. PRTENJAK, I. (2015.), *Arhitekture/Architectures*, UPI-2M, Zagreb
14. SINDELIC, S. (1969.), *Nasi građevinski stručnjaci u Etiopiji*, „Arhitektura urbanizam”, 58: 43-44, Beograd
15. STRIZIC, Z. (1950.), *Nacionalni park Plitvička jezera*, „Arhitektura”, 7-8: 3-24, Zagreb
16. STRIZIC, Z. (1953.), *Plitvička jezera i natjecaj za projekt hotela*, „Arhitektura”, 5-6: 3-7, Zagreb
17. ŠEĆVIĆ, N. (1950.), *Stvaralacke komponente arhitekture FNRJ*, „Urbanizam i arhitektura”, 5-6: 5-40, Zagreb
18. UDUKU, O. (2006.), *Modernist architecture and 'the tropical' in West Africa, The tropical architecture movement in West Africa, 1948-1970*, „Habitat International”, 30 (3): 396-411, Oxford
19. *** (1948.a), *Menza za Pionirski grad u Zagrebu*, „Arhitektura”, 8-10: 41, Zagreb
20. *** (1948.b), *Djecje zabavište*, „Arhitektura”, 8-10: 42, Zagreb

21. *** (1950.), *Stambeni paviljoni studentskog naselja Sveučilišnog grada u Dubravi u Zagrebu*, „Arhitektura”, 11-12: 54-59, Zagreb
22. *** (1953.), *Uz natjecaj za učiteljsku skolu u Zagrebu*, „Arhitektura”, 4: 4-11, Zagreb
23. *** (1954.), *Natjecaj za osmoljetku u Podsusedu*, „Arhitektura”, 3: 98-102, Zagreb
24. *** (1955.), *Nase gospodarsko sodelovanje z Etiopijo*, „Dolenjski list”, 23.12.: 1, Novo Mesto
25. *** (1956.), *Natjecaj za Radničko sveučilište u Zagrebu*, „Arhitektura”, 1-6: 60-61, Zagreb
26. *** (1961.), *Natjecaj za izradu idejnog rjesenja zgrade Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske*, „Arhitektura”, 5-6: 25-32, Zagreb
27. *** (1975.), *Jugoslavensko građevinarstvo u svetu*, Jugoslavenski građevinski centar, Beograd
28. *** (1991.), *Arhitekti clanovi JAZU* [ur. GALIĆ, D.], Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
29. *** (1997.), *Tko je tko u hrvatskoj arhitekturi* [ur. ROGINA, K.], Udruženje hrvatskih arhitekata, Zagreb
30. *** (2000.), *Sveučilište u Zagrebu – Arhitektonski fakultet, 1919./1920.-1999./2000. Osamdeset godina izobrazbe arhitekata u Hrvatskoj* [ur. OBAD SCITAROCI, M.], Arhitektonski fakultet, Zagreb

IZVORI

SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Arhiv personalnih dosjea [AF-APD], Kačićeva 26, Zagreb
2. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Hrvatski muzej arhitekture – Osobni arhivski fond Dragice Crnković Očko [HAZU-HMA-OAF/DCO/66], Ivana Gorana Kovačića 37, Zagreb
3. Državni arhiv u Zagrebu – Zbirka građevinske dokumentacije [HR-DAZG-1122], Opatička 29, Zagreb
4. Arhiva bivšeg poduzeca Centropjekt Zagreb [CPZG]
5. Tehničko sveučilište Kwame Nkrumah u Kumasi – Arhiv Projektnog ureda (Kwame Nkrumah University of Science and Technology – Development Office) [KNUST-DO], Kumasi, Gana
6. Privatna arhiva g. Ranka Četkovića, Zagreb

OSOBNNA, GRAFIČKA I FOTODOKUMENTACIJA

PERSONAL, GRAPHIC AND PHOTO DOCUMENTATION

1. Personalni dosje Dragice Crnković Očko [AF-APD]
2. Osobni arhivski fond Dragice Crnković Očko [HAZU-HMA-OAF/DCO/66]
3. Vojno-pomorska baza Homs – projektna dokumentacija (1974.-1976.) [CPZG]
4. Zbirka građevinske dokumentacije [HR-DAZG-1122]
5. Zgrada studentskog doma 'Unity hall' – projektna dokumentacija [KNUST-DO]
6. „Okrugla kuća”, Podsused – projektna dokumentacija [arhiva g. R. Četkovića]

NEOBJAVLJENI TEKSTOVI

UNPUBLISHED TEXTS

1. CRNKOVIC OČKO, D. (1960.-1963.a), *Etiopija*, rukopis [HAZU-HMA-OAF/DCO/66]
2. CRNKOVIC OČKO, D. (1960.-1963.b), *Guragee*, rukopis [HAZU-HMA-OAF/DCO/66]
3. CRNKOVIC OČKO, D. (1960.-1963.c), *Karakteristike urođenickog stanovanja*, rukopis [HAZU-HMA-OAF/DCO/66]
4. CRNKOVIC OČKO, D. (1960.-1963.d), *Kulturno naslijeđe Etiopije*, rukopis [HAZU-HMA-OAF/DCO/66]
5. CRNKOVIC OČKO, D. (1960.-1963.e), *Stan za bijele – Addis Abeba*, rukopis [HAZU-HMA-OAF/DCO/66]
6. UGRENOVIĆ, V. (1959.), *Izvjestaj o proučavanju mogućnosti plasiranja projektantskih usluga u Etiopiji*, rukopis [HAZU-HMA-OAF/DCO/66]

RAZGOVOR S OSOBAMA

INTERVIEWS

- Gđa Dunja Crnković Vežović
Gđa Sanja Crnković Požaić
G. Ranko Četković

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- SL. 1.,
3.-6.,
8.-14. HAZU-HMA-OAF/DCO/66
SL. 2. Autori
SL. 7. Autori prema grafičkoj dokumentaciji HAZU-HMA-OAF/DCO/66

Izvori za popis radova Dragice Crnković Očko nalaze se u referencama u tekstu vezanim za pojedinačne radove, ostali radovi prema dokumentaciji HAZU-HMA-OAF/DCO/66.

SAŽETAK

SUMMARY

DRAGICA CRNKOVIĆ OČKO

CROATIAN ARCHITECT AND HER APPROACH IN AFRICAN CONTEXT

The work of Croatian architects in the Third World countries between the 1950s and the 1980s is usually associated with the non-aligned foreign policy of former Yugoslavia. They were a part of a wide network of experts engaged by central institutions in various activities ranging from technical assistance to market-oriented agencies. In this context, the professional engagement of the architect Dragica (Dasa) Crnković Očko in Africa was unique and therefore an exception.

During trips with her husband, who was engaged as an expert for technical assistance in Ethiopia (1958-1960), Zambia, Swaziland and Sierra Leone (1966-1974), D. Crnković Očko found professional opportunities to work as an architect. She used to work on outsourcing basis for Yugoslavian companies, in state and private architectural practices but also on her own. This article looks into her professional activities in the context of the values immanent in Croatian post-war architecture transferred into new circumstances (different climate, society and technology) and analyzes the impact of the immediate surroundings on her design approach.

Dragica Crnković Očko graduated in 1949 from the Technical Faculty in Zagreb where she soon started to work as assistant in the Department of Architectural Design. In parallel, she used to work on numerous projects either individually or as member of a team in post-war reconstruction. In various spatial settings, her designs were characterized by clear concepts adjusted to rational investments and features of the sites. Her approach thus varied depending on the context: from relatively consolidated urban areas and locations of great urban significance to suburban and rural areas as well as the areas of wild nature. All her projects share a common feature: a modern architectural vocabulary, which, depending on the context, ranges from non-contextual, abstract geometrical compositions to design features rooted in local building

tradition, be it the existing urban rules, local materials or specific architectural forms. Her approach stems from the values immanent in Croatian Modern architecture and reflects current tendencies. She applied the same procedure later, yet adapted it to African context.

Her sojourn in Ethiopia was tied in many respects to her homeland. Formally employed at the Faculty of Architecture in Zagreb, she was active in theoretical work and used to work for various investors. In her design she addressed the issues in a similar way as in Croatia which results in a comparative approach.

In her conceptual urban design of the center of Adis Abeba produced in collaboration with the architect Vladimir Ugrenović, she implemented free-standing geometrical solids as harmoniously composed volumes placed along the main city roads. The new layer, imposed on the existing urban fabric, was based on the continuity of the pre-war CIAM principles recognizable in many Croatian cities in the post-war reconstruction period.

In the context of her individual designs, the analogous approach is exemplified by the design variations for the Planning Office building of the Ministry of Trade and Industry. The Atrium House situated in a natural setting shows a tendency to depart from the abstract and non-contextual regarding local materials although more in the phenomenological than technological sense. The influence of the climate is taken into consideration through an integration of the outdoor spaces within the volumes with still firm boundaries. A total departure from the abstract form is clearly visible in wild natural settings. The motel along the Awash river is an example of a contemporary program developed within the circular units so typical of African dwellings.

Having resigned from the Faculty, she went to Zambia, Swaziland and Sierra Leone where she worked in an international professional setting. Her work in

Zambia started in the architectural practice of the Danish architect Erhard Lorenz in Lusaka. For a short period of time she used to work in the Department of Architecture of the National Council for Scientific Research but later returned to the same practice. In Swaziland she worked in the architectural practice of the Portuguese architect José Forjaz in Mbabane.

Her stay in Africa ended with her individual design work in Freetown in Sierra Leone. Even in her first works, the so-called "Compound" comprising 12 apartments and even more the single-family house Austin in Lusaka, show a departure from the proportioning and composing of geometrical volumes whose precise boundaries lose their former firmness. Unlike the original visual quality in the perception of space, spatial experience now turns to a sensory domain.

In case of the social program such as the *Ephesus* boarding school in Lobamba, the investments were modest so she had to reconcile the current architectural tendencies with the local building technology. A different approach from the one based on Croatian tradition is mostly visible in her last project in Africa, the so-called Floating House in Freetown where she integrated diverse design experiences in the Sub-Saharan region.

During her long and dynamic stay in Africa she gained a wealth of professional experience resulting in subtle variations in her design approach. The inherent principles of Croatian Modern architecture were transferred into a new context most intensively when she was under direct influence of her homeland, for example while she was working in Ethiopia. Her work in successful architectural practices with a different professional background, like in Zambia and Swaziland, resulted in a shift in her approach to architecture. Her unique body of work is the result of merging the influences from Croatian Modern Architecture and Sub-Saharan Africa.

**MOJCA SMODE CVITANOVIĆ
MARINA SMOKVINA
ANDREJ UCHYTIL**

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

MOJCA SMODE CVITANOVIĆ, dipl.ing.arh., i **MARINA SMOKVINA**, dipl.ing.arh., suradnice su znanstveno-istraživačkog projekta „Atlas hrvatske arhitekture XX. stoljeća“. Bave se istraživanjem djelovanja hrvatskih arhitekata u zemljama Trećega svijeta.

Dr.sc. **ANDREJ UCHYTIL**, dipl.ing.arh., redoviti je profesor Katedre arhitektonskog projektiranja i Katedre teorije i povijesti arhitekture. Voditelj je znanstvenoistraživačkog projekta „Atlas hrvatske arhitekture XX. stoljeća“ do 2012. godine. Dobitnik je nagrada UHA-e „Neven Segvić“ za teorijski rad 2008., Državne nagrade za znanost 2009. (sa Z. Barišić Marenčić i E. Kahrović) te I. nagrade Zagrebackog salona 2009. (s R. Waldgoni) za realizaciju crkve sv. Ivana Evanđelista u Zagrebu.

MOJCA SMODE CVITANOVIĆ and **MARINA SMOKVINA**, Dipl.Eng.Arch., collaborators in the scientific research project *Atlas of the 20th Century Croatian Architecture*. Their research interests focus on the Croatian architects working in the Third World countries.

ANDREJ UCHYTIL, Dipl.Eng.Arch., Ph.D., Full Professor in the Department of Architectural Design and the Department of the Theory and History of Architecture. He is head of the scientific research project *Atlas of the 20th Century Croatian Architecture* until 2012. He received *Neven Segvić* award in 2008, the State Award for Science in 2009 (with Z. Barišić Marenčić and E. Kahrović), and the 1st *Zagreb Salon* award in 2009 (with R. Waldgoni) for the realization of the Church of St John the Evangelist in Zagreb.

